

УДК 281.91 (477.2)

Л. М. Третяк,
аспірантка Католицького університету імені Яна Павла II у Любліні
(Польща)

ПАРАФІАЛЬНА МЕРЕЖА ВОЛИНСЬКО-РОВЕНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ РПЦ В 1945–1964 РР.

У статті аналізуються кількісні зміни у парафіальній мережі Волинсько-Ровенської єпархії за період 1945–1964 рр. та простежується їхній взаємозв'язок з політичною ситуацією в країні.

Ключові слова: парафія, духовенство, єпархія, церква, релігійна громада.

Парафиальная сеть Волинско-Ровенской епархии РПЦ в 1945–1964 гг.

В статье анализируются количественные изменения в парафиальной сети Волинско-Ровенской епархии за период 1945–1964 гг. и прослеживается их взаимосвязь с политической ситуацией в стране.

Ключевые слова: парафия, духовенство, епархия, церковь, религиозное общество.

The network of parishes of Rivne-Volyn' eparchy of Russian Orthodox Church in 1945–1964

In the article the quantitative changes in the network of parishes of Rivne-Volyn' Eparchy in the period 1945 to 1964 is analyzed and their interrelation with the political situation in the country is traced.

Key words: parish, clergy, eparchy, church, religious community.

Після закінчення Другої світової війни на території Волині відбулося встановлення радянського тоталітарного режиму у всіх сферах життя населення. Не минуло і церкви, де ситуація ускладнювалася ще й тим, що після війни в багатьох селах не було ні священиків, ні храмів. Тому церковній владі довелося докласти чималих зусиль на відновлення усієї парафіальної мережі.

Питання парафіальної мережі Волинсько-Ровенської єпархії не було предметом окремого дослідження, однак опосередковано ним займалися науковці з галузі історії релігії. Територіальну структуру Волинсько-Ровенської єпархії описує В. Бубнюк [15]. В. Милуць та В. Рожко в своїх дослідженнях наводять окремі кількісні дані по храмах у Волинській

області [16; 18]. В. Борщевич присвятив низку своїх наукових досліджень історії православної церкви на Волині, в окремих з яких містяться статистичні дані діючих церков [12; 13; 14]. І. Андрухів, вивчаючи питання закриття та ліквідації церковних споруд в Україні, наводить статистику по областях, які входили до складу Волинсько-Ровенської єпархії [11].

Кількість православних церков Волинсько-Ровенської єпархії у середині ХХ ст. досить часто змінювалася. Можна припустити, що кількісні зміни пов'язані з політичними процесами, які відбувалися в країні. Завданням даної статті, є з'ясування впливу політичних змін та кількість храмів та духовенства.

40-ві рр. ХХ ст. ознаменувалася великими матеріальними та людськими втратами по всій Україні. Не оминули вони церковного життя Волині. Священники гинули у воєнних діях або помирали від старості, церкви горіли, майно знищувалося. Натомість ні кадрового, ні матеріального поповнення в єпархії не відбувалося. Так, у 1938 р. на території Рівненської області нараховувалося 474 діючих православних храмів. Ця цифра не змінювалася до початку Другої світової війни. За період 1941–1943 рр. відкрилося ще 4 церкви, тобто всього нараховувалося 478 церков. Внаслідок військових дій 1941–1944 рр. згоріло і було зруйновано 24 церкви у Рівненській [9, арк. 78] та 135 церковних будівель у Волинській областях [3, арк. 5]. Після 1947 р. ситуація стабілізувалася. Священники жвавіше почали реєструватися в Уповноваженого в справах РПЦ в області свого проживання та вносити до списку реєстрації церковну споруду.

В кінці 40-х рр. Волинсько-Рівненська єпархія за кількістю приходів стала однією з найбільших єпархій Радянського Союзу [6, арк. 46]. Рівненська область по своїй території і кількості населення в другій половині 40-х на початку 60-х рр. ХХ ст. була не великою, проте кількість діючих церков вважалася високою.

На початку 1949 р. перед уповноваженими Ради в областях було поставлене завдання всебічно вивчити питання про кожну релігійну громаду та вишукати можливість для закриття деяких з них. Крім того, уповноваженим було рекомендовано «за домовленістю з єпископами – правлячими архієреями, не допускати обслуговування одним священиком 2-3 парафій». Пустуючі більше року храми пропонувалося знімати з реєстрації [17, с. 222].

У 1949 р. по Рівненській області нараховувалося 336 діючих православних церков (див. табл. 1).

Таблиця 1
Парафіальна мережа РПЦ в Рівненській області станом
на 24 березня 1949 р.

Район	Кількість населених пунктів	Кількість парафій	Співвідношення населених пунктів до 1 парафії
Олександрійський	26	8	3,3
Березнівський	21	7	3
Вербський	62	21	2,3
Висоцький	23	7	3,3
Володимирецький	32	6	5,3
Гошанський	40	25	1,6
Дубенський	22	4	5,5
Демидівський	36	20	1,8
Деражнівський	28	9	3,1
Заріченський	32	9	3,6
Здолбунівський	25	11	2,3
Козинський	41	11	3,7
Костопільський	33	6	5,5
Клеванський	25	11	2,3
Червоноармійський	66	15	4,4
Корецький	22	12	1,8
Клесовський	18	3	6
Межиріцький	33	17	1,9
Млинівський	51	11	4,6
Мізоцький	32	14	2,3
Острозький	68	29	2,3
Острожецький	52	14	3,7
Ровенський	53	28	1,9
Рокитнівський	21	3	7
Рафалівський	30	5	6
Сосновський	23	8	2,9
Сарненський	22	8	2,8
Степанський	18	6	3
Тучинський	22	8	2,8

Дані взято: ДАРО – Ф. Р-20. – Оп.11. – Спр. 34. – Арк. 1–51.

Отже, на 977 населених пунктів діяло 336 парафій [7, арк. 1–51]. В середньому одну парафію мали три населених пункта. Проте слід взяти до уваги, що в п'яти районах області, а саме: в Рівненському, Гошанському, Межиріцькому, Корецькому та Демидівському кожне друге село мало свою церкву, а в шести північних районах – лише кожне 6 село.

Найбільше церков Волинсько-Рівненської єпархії розмішувалося по селах. Станом на 1.01.1956 р. на 499 сільських рад Рівненської області нараховувалося 406 церков [8, арк. 114]. У кожному районі центрі, як правило, діючою залишалася одна церква. Сільські церковні парафії були

малочисельними – від 150 до 300–500 дворів, а міські приходи – багаточисельними [8, арк. 42]. Також церква була в Корецькому і Дерманському жіночих монастирях [8, арк. 95]. 73 церкви (18 %) обслуговувалися за сумісництвом, тому служби в них відбувалися періодично [8, арк. 42].

В соборі міста Рівне нараховувалося 3 священника, в соборі міста Острог – 2 священника, у всіх інших храмах – по одному [8, арк. 93].

Станом на 1.01.1955 р. серед 406 діючих православних церков в Рівненській області, діючих релігійних общин нараховувалося 403. 3 громади мали по дві церкви, так звані «приписні» [8, арк. 112]. В місті Рівне собор мав приписну церкву на кладовищі, а дві інші приписні церкви розміщувалися при монастирях [8, арк. 93].

Таблиця 2
Кількість церков Волинсько-Рівненської єпархії
по населених пунктах станом на 1.01.1956р.

Населений пункт	Кіл-сть церков у Рівненській області	Кіл-сть церков у Волинській області	Разом	%
В містах	18	19	37	4,7
В селищах міського типу	22	15	37	4,7
В селах	366	352	718	90,6

Дані взято: ДАВО. – Ф. Р-393. – Оп. 2. – Спр. 116. – Арк. 3; ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп. 11. – Спр.94. – Арк. 110–111.

Отже, з 792 храмів Волинсько-Рівненської єпархії у містах та маленьких містечках зосередилося лише біля 10 %, а по селах – 91 %.

Описуючи парафіальну мережу Волинсько-Рівненської єпархії слід сказати про недіючі храми. Їхня кількість з року в рік зростала і дійшла свого апогею на початку 60-х рр. ХХ ст.

Недіючою церква вважалася в разі її відсутності або зняття зі списку реєстрації, який знаходився в Уповноваженого до справ РПЦ в області. Також до недіючих відносилися ті церкви, в яких не відбувалися богослужіння у зв'язку з відсутністю зареєстрованого священника.

Станом на 1.01.1945 р. у Волинській області нараховувалося 328 діючих та 35 – недіючих церков. На території області не було жодного діючого монастиря та жодного духовного навчального закладу. До 328 діючих храмів входило 50 молитовних будинків у приватних селянських приміщеннях, які розмістилися там після спалення німецькими

окупантами церкви [3, арк. 2–3]. З початком «хрущовської відлиги» кількість діючих храмів залишалася незмінною до початку впровадження «антицерковної програми».

На початку 60-х рр. кількість храмів та священників з року в рік зменшувалася. Траплялося, що закривали церкву у зв'язку з відсутністю священника, особливо після заборони священникам правити у двох парафіях. Так, жителі с. Залав'я Млинівського району Рівненської області звернулися з проханням до Голови Ради Міністрів УРСР призначити їм священника, оскільки попередній священник, який мав дві парафії був позбавлений можливості працювати у двох церквах після відповідного рішення Уповноваженого в справі ПЦ в Рівненській області, а церква після того, як лишилася священника, була закрита [10, арк. 163]. У відповідь жителі села Заслав'я отримали повідомлення у триденний термін забрати все церковне майно, а ключі принести в сільську раду [10, арк. 167].

Уповноважений Ради у справах РПЦ по УРСР Г. Корчевий в одному із звітів повідомляв, що матеріальне становище парафій, в яких немає постійних священників, дедалі погіршується. Вони ледве покривають витрати, пов'язані з утриманням церковних будівель. У Волинській області, наприклад, в 1951 р. з 392 діючих храмів тільки в 190 служби проводяться по неділях та в святкові дні, в 173 – один-два рази на місяць, у 13 – лише в дні великих релігійних свят [17, с. 250].

З архівних документів відомо, що місцеві жителі часто писали клопотання з метою збереження діючої церкви, але найчастіше отримували негативну відповідь. За 1958 р. до Уповноваженого у справах РПЦ надійшло 12 заяв з різних районів Волинської області з проханням відкрити церкву, проте всім було відмовлено у зв'язку з їхньою необґрунтованістю [2, арк. 6–7].

Підставою закриття церкви міг бути її незадовільний стан. Саме така історія спіткала Свято-Успенську церкву міста Здолбунів. Від церковної двадцятки церкви Здолбунова на адресу Першого секретаря КППС М.С. Хрущову 28.12.1960 р. прийшов лист-прохання не закривати церкву, оскільки вона знаходиться в хорошому стані. Цей лист був відправлений після того, як до Здолбунівського райвиконкому надійшов анонімний лист, що ніби-то даній церкві загрожує аварія [10, арк. 36]. Було створено дві комісії, які оглянули церкву і склали акти щодо її стану. Комісія, до складу якої входили, зокрема, голова Здолбунівської міськради та голова Здолбунівського райвиконкому, засвітили, що будівля церкви, збудована в 1913 р., знаходиться в стані непридатному до експлуатації і її необхідно негайно закрити [10, арк. 5–6]. Натомість, настоятель Свято-Успенської церкви Богущ Лаврентій вважав, що храм

знаходиться в задовільному стані, і перебування в ньому не несе загрози для життя людей [10, арк. 7]. На 1.01.1962 р. ні церкви, ні священика в списку реєстрації Рівненської області вже не було [7, арк. 85–102].

Подібні прохання не закривати церкву в 1961 р. надходили з різних парафій епархії. До Уповноваженого в справах РПЦ в Рівненській області звернувся громадянин І. Н. Мандибуря та його 83 односельчанина з проханням відкрити церкву в Лючині Острозького р-ну, яка була безпідставно знята з реєстрації в 1960 р. [10, арк. 31], але у проханні було відмовлено [10, арк. 33]. Аналогічні відмови отримали прихожани православних церков, які зверталися з проханням зареєструвати церкви в селах Глинськ, Михалківці, Точивики, Локниця, Новосілки та в інших населених пунктах Волинсько-Рівненської епархії [10, арк. 35–83]. Після отримання відмов від місцевої влади деякі парафіяни продовжували наполегливо добиватись реєстрації церкви у Москві. Так, серед скарг знаходиться три телеграми, адресовані М. Хрущову з проханням заборонити зарічянській владі зносити церкву [10, арк. 116–118]. Оскільки церква в Зарічному на 1962 р. не значилася в списку зареєстрованих [7, арк. 85–102], у проханні було відмовлено.

У 1961 р. від Волинської області перейшло 5 храмів до Сокальського району Львівської області. На початку січня 1962 р. число парафій скоротилося до 285, з них діючих було лише 198 [4, арк. 25–26].

Влада протягом 1962 р. провела перереєстрацію релігійних громад, об'єднуючи малочисельні громади з великими [11, с. 245].

Подібною була ситуація із культовими приміщеннями в цілому по УРСР, де впродовж 1960–1962 рр. було знято з реєстрації понад 3,5 тис. культових приміщень, з яких понад 1,5 тис. стояли пустою і руйнувалися. Зокрема у Волинській області пустувало 102, а у Рівненській – 96 споруд [11, с. 247].

На початок 1963 р. у Волинській області діяла 181 церква, з них – 174 типові православні храми та 7 молитовних будинків [5, арк. 39]. У 4-х церквах нараховувалося по два священики. Релігійні обряди здійснювалися в 170 церквах. У 31 церкві не було священика [1, арк. 28].

В той самий період по Рівненській області було закрито 124 церкви. Рішення про закриття церкви приймав Уповноважений в справах РПЦ в області. Більшість з них закривалися з наступних причин: аварійність приміщення – 14 церков; віддати будівлю під школу (класи, майстерня, спортзал) – 23 церкви; під клуб (кінотеатр, будинки культури) – 29 церков; під медпункт – 11 церков; під бібліотеку – 8 церков; під дитячий садок – 5 церков; на різні господарські потреби – 4 церкви; з якою метою використовувати рішення не прийнято – 12 церков.

Богоявленський собор в м. Острог було закрито з метою його реорганізації в музей атеїзму, а Корецький собор мав перетворитися на кінотеатр [7, арк. 111].

Не зважаючи на дату прийнятої постанови про закриття храму, станом на 1.01.1963 р. було розібрано 7 храмів, 12 використовувалися під шкільні класи, аптеку, цех по виготовленню квітів, зерносховище [7, арк. 106-114].

Таблиця 3
Кількість діючих церков по Волинській області станом на 1 січня кожного року

Роки	1946	1948	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Кількість храмів	367	404	397	394	392	388	388	385	386	386	386	384	378	360	285	181

Дані взято: ДАВО. – Ф. Р-393. – Оп. 2. – Спр. 116. – Арк. 2; ДАВО. – Ф. Р-393. – Оп. 3. – Спр. 27. – Арк. 25–26; ДАВО. – Ф. Р-393. – Оп. 2. – Спр. 114. – Арк. 9; ДАВО. – Ф. Р-393. – Оп. 3. – Спр. 28. – Арк. 39.

Отже, наприкінці 40-х рр., після ліквідації наслідків воєних лихоліть, ситуацію з кількістю церков у Волинсько-Рівненській єпархії вдалося стабілізувати. З 1948 по 1952 рік включно число діючих і недіючих храмів зменшувалася на дві-три одиниці. Після приходу до влади Першого секретаря КП СРСР М. Хрущова і до 1958 р. не закрилася і не відкрилася жодна церква, а з початком впровадження політики гоніння на церкву кількість діючих церков різко зменшилася.

Список використаних джерел та літератури

1. Информации, докладные записки, справки обкому КП Украины и облисполкому. – Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. Р-393: Уповноважений Ради у справах Руської православної церкви при Раді Міністрів СРСР по Волинській області. – Оп. 2. – Спр. 104.

2. Справки о деятельности РПЦ на территории области за 1959-63 гг. – ДАВО. – Ф. Р-393. – Оп. 2. – Спр. 116.

3. Переписка с СНК УССР, ОК КП(б)У, райисполкомами о количестве церквей и их деятельности и др. – ДАВО. – Ф. Р-393. – Оп. 3. – Спр. 2.

4. ДАВО. – Ф. Р-393. – Оп. 3. – Спр. 27.

5. Листування з Радою і уповноваженим Ради в справах РПЦ. Розпо-

чато 18.01.1963р. Закінчено 14.10.1963р. – ДАВО. – Ф. Р-393. – Оп. 3. – Спр. 28.

6. Переписка с Архиепископом Волынским и Ровенским о назначении и перемещении священнослужителей русской православной церкви. – Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. Р-204: Уповноважений Ради у справах Руської православної церкви при Раді Міністрів УРСР по Ровенській області: 1944 – 1964. – Оп. 11. – Спр. 16.

7. ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп. 11. – Спр. 34 Сведения об основных приходах и приписных пунктах, регистрации церквей и личном составе духовенства Ровенской области по состоянию на 24 марта 1949г.

8. Справки, сведения уполномоченного Совета о состоянии, деятельности и доходах приходов русской православной церкви, монастырей и духовенства Ровенской области. Начато 1.01.1956г. Окончено 1.01.1958 г. – ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп. 11. – Спр. 94.

9. Сведения, информационные донесения о православных церквях и молитовных домах, религиозных обществ ЕХБ, адвентистов, списки учащихся в Волынской духовной семинарии. – ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп. 11. – Спр. 101.

10. Жалобы и заявления верующих по вопросам открытия русских православных церквей. – ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп. 11. – Спр. 504.

11. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40–80-х роках ХХ століття: історико-правовий аналіз / Андрухів І. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. – 432с.

12. Борщевич В. Православна духовна верства Волині в добу радянського тоталітаризму. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичні науки. – Острог : В-во НаУОА, 2009. – Випуск 14. – С. 174–189.

13. Борщевич В. Т. Церковно-громадська діяльність волинського православного духовенства у 20–80-х рр. ХХ ст. / Борщевич В. // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Збірник наукових праць. – Луцьк, 2009. – Випуск 2. – С. 47–54.

14. Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ві рр. ХХ ст.) / В. Борщевич. – Луцьк : Вежа, 2000. – 254 с.

15. Бубнюк В. Стан православної церкви на Волині у другій половині 40-х рр. / В. Бубнюк // Українське православ'я на Волині: минуле і майбутнє. Волинський православний вісник. – Ч. 1 (2). – Луцьк, 1998. – С. 75–80.

16. Милусь В. І. Духовенство і віруючі Волинсько-Рівненської єпархії другої половини 40-50 років ХХ ст. / Милусь В. // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2001. – Випуск 10. – С. 123–128.

17. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України / В. Пащенко. – Полтава : [б.в.], 1997. – Ч. 1. – 356 с.

18. Рожко В. Нарис історії української православної церкви на Волині (870–2000): історико-краєзнавчий нарис / В. Є. РОЖКО. – Луцьк : Медіа, 2001. – 672 с.